

toplumsal zemini kaybetmesi anlamına gelir ki bu bir ölçüde biçimsel olanda bile ahlaki problemin önemsenmediğini gösterir.

Nihayetinde Becker'ın akademik hayatın gidişatı hakkında 20 yıl sonra ortaya koyduğu karamsar tablo Türkiye örneğinde daha yakıcı sorunların varlığına işaret ederek önemli bir işlevi de yerine getirmektedir. Becker'ın sorduğu soruların Türkiye'de sosyal bilimler alanındaki akademik örgütlenmenin ne durumda olduğuna dair yerel soruları tetikleyip tetikle-meyeceği hususu önemlidir. Sonuçta, Becker'ın kitabı yaklaşık 25 yıllık bir gecikme ile de olsa Türkçeye kazandırılması, 'yazma çilesi'nin ehlileştirilip ehlileştiril(e)mediği sorunsalının tartışılmasını akademiye dayatmaktadır.

Kaynakça

- Abbott, J. R. (2006). Critical sociologies and resentment: The examples of C. Wright Mills and Howard Becker. *The American Sociologist*, 37(3), 15-30.
- Barthes, R. (1990). *Yazı ve yorum* (hzl. ve Çev. T. Yücel). İstanbul: Metis Yayınları.
- Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
- Becker, H. (1998). *Tricks of the trade how to think about your research while you are doing it*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Biggart, N. W. (1987). Writing for social scientists: How to start and finish your thesis, book, or article by Howard S. Becker, Pamela Richards (Review). *American Journal of Sociology*, 92(6), 1548-1550.
- Breese, J. R. (2010). Writing for social scientists: How to start and finish your thesis, book, or article (2nd ed.) by Howard S. Becker (Review). *Journal of Applied Social Science*, 4(1), 110-111.
- Erikson, K. (1986). The sociologist's hand writing for social scientists: How to start and finish your thesis, book, or article by Howard S. Becker (Review). *Contemporary Sociology*, 15(6), 808-811.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (Çev. O. Akinhay & D. Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mills, C. W. (1979). *Toplum bilimsel düşün* (Çev. Ü. Oskay). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Molotch, H. (2012). Howard S. Becker, interviewed by Harvey Molotch. *Public Culture*, 24(3), 421-443.
- Plummer, K. (2003). Continuity and change in Howard S. Becker's work: An interview with Howard S. Becker. *Sociological Perspectives*, 46(1), 21-39.
- Tilly, C. (1986). Writing wrongs in sociology writing for social scientists. How to start and finish your thesis, book, or article by Howard S. Becker. *Sociological Forum*, 1(3), 543-552.

- İren Özgür, *Islamic schools in the Modern Turkey, faith, politics, and education*, New York: Cambridge Press, 2012, 237 p.

Değerlendiren: Mustafa Gündüz*

2000'li yıllar sonrasında özellikle yurt dışında, "Türkiye'de din/İslam, sekülerizm, demokrasi/demokratikleşme, modernizm/modernleşme, eğitim" vb. temalı pek çok araştırma üretilmeye başlanmıştır. Bunlardan biri de Türkiye'de din eğitimi ve dinî okullar, siyaset, devlet ve toplumsal sınıf konularına eğilerek aralarındaki ilişkileri sorgulayan İren Özgür'ün *Modern Türkiye'de İslami Okullar, İnanç, Siyaset ve Eğitim* başlıklı kitabıdır. Oxford Üniversitesinde doktora tezi olarak hazırlanan ve Princeton Üniversitesinde post-doktora ile geliştirilen

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.4.8.D0083

kitap dünyanın en prestijli yayınevlerinden biri Cambridge'de basılmıştır. "Nitel" yöntemle yapılan alan araştırmasında "katılımcı ve dışarıdan gözlem", "görüşme/mülakat", "açık uçlu soru" ve "literatür tarama" gibi teknikler bir arada, uyumlu ve başarılı bir şekilde kullanılmış ve böylece sosyo-politik ve pedagojik nitelikli bir eser ortaya çıkmıştır. Göz kamaştırıcı bir teknik sunum, kapak ve sayfa mizanpajı, karton cilt, dipnot, indeks, tasnif edilmiş kaynakça gibi somut niteliklere sahip olan kitap, gayet sade dili ve akıcı üslubuyla da sürükleyici bir okuma sağlamaktadır.

Başlığı *Modern Türkiye'de İslami Okullar* olsa da araştırma, imam hatip okulları üzerine odaklanmıştır, Türkiye'de din eğitimi ve dinî okullar, siyaset, toplum, toplumsal sınıflar, modernleşme, sekülerizm, rejim, yönetimde değişen dinamikler ve bu değişimi sağlayan unsurlardan biri olan eğitim, özellikle Türkiye'nin en sorunlu alanlarından biri olan din-devlet ve eğitim ilişkisi masaya yatırılmıştır. Yazar kitabını beş bölüme ayırmış ve ilk bölümde yüzeysel bir din eğitimi ve imam hatip liseleri/okulları (bundan sonra İHL) tarihçesi vererek bu okulları beş farklı aşamada tasnif etmiştir: 1950 öncesi ve İHL'nin ortaya çıkışı, 1950 sonrası İHL, doğuş ve gelişme dönemi 1951-1973, dönüşüm ve ilerleme 1973-1997, zayıflama ve çöküş 1997-2002. Sonraki bölümler İHL'nin Türk toplum ve siyasetindeki etkisine, okulun resmi ve örtük müfredatına, iş hayatındaki uzantılarına, mezunlar arası dedikodulara, iş görüşmelerine, organizasyonlara varıncaya kadar derinlemesine gözlem ve tespitlerle devam etmektedir. Bu arada yerli yersiz Mısır, Endonezya, Pakistan ve Afganistan'daki dinî eğitim ve kurumlarıyla da daha çok ikincil kaynaklardan hareketle karşılaştırmaya gidilmekte ve benzerliklere ve farklılıklara değinilmektedir. Ancak bu karşılaştırmalar sınırlıdır ve niçin yapıldığı da çok açık değildir.

Kitabın temel tezine göre, yasal açıdan öğrencilere devletin belirlediği bir din/dinî eğitim vermek üzere kurulan İHL'ler, 1970'lerden sonra yetişen kadrolar ve son on yılda bulunduğu geniş imkânlarla, Türkiye'nin "İslami bir devlet ve topluma" dönüşmesine ciddi katkılar sunmakta ve rejimi tehdit etmektedir. Rejimi elinde tutan ve yönetim hakkına sahip olan modern/seküler kesim bu gidişten korku/endişe duymaktadır ve Adalet ve Kalkınma Partisi (bundan sonra AKP) iktidarındaki gelişmeler bu korkuyu alevlendirmiştir. Kitap ekseriyetle muhafazakâr/dinî kesime ve AKP hükümetine muhalif haber ve yayınlarıyla mümeyyiz *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Radikal* gibi gazetelerin haberlerinden, dinî kesime eleştirel bakan ve genellikle akademik olmayan kitaplardan ve yazarın şahsi gözlem ve görüşmelerinden aktarılan referanslarla söz konusu endişenin haklılığını ispatlamaya çalışmaktadır (s. 63).

Elbette beyaz kâğıdın yüzünü ak çıkaran kara yazıdır. Teknik kalite ne kadar yüksek olsa da önemli olan kitapta tartışılan fikirler, tezler ve üretilen yeni bilgilerdir. Her ne kadar kitap yöntem, dil, üslup ve sunum özellikleri bakımından başarılıysa da, başta kaynak seçimi ve kullanımı olmak üzere, verilen bilgiler ve en önemlisi de ele aldığı konuya (Türkiye'de din/İslam ve din eğitimi) vukufiyet yönüyle ciddi sorunlar içermektedir. İleri sürülen tezler ve düşünsel paradigmaya bakıldığında bu kitabın siyaset, sosyoloji ve eğitim dünyasına uluslararası düzeyde bir katkı sağlamaktan ziyade Batılı ön yargıları pekiştiren Türk oryantalizminin yeni örneklerinden biri olarak görülebilir.

Temel Kaynaklar ve Süreli Yayınlardan Yararlanmada Alan Tercihi

Kitapta her ne kadar zengin araştırma teknikleri kullanılmış olsa da kişisel görüşme, röportaj ve açık uçlu sorulardan aktarılan uzun alıntılar ve belli gazetelerin yazı ve haberleri başta kaynaklardır. Kaynakçada ellinin üzerinde süreli yayın sıralanmakla birlikte kullanılan başlıca gazeteler, din ve İHL karşısında konumlanan, bu tür konulara sürekli ön yargı ve olumsuzlukla bakan başta *Hürriyet*, *Milliyet*, *Radikal* ve *Cumhuriyet* gazeteleridir. Haber ve köşe yazılarının kitabın temel felsefesini inşa etme ve hemen her savunuda referans olma gibi merkezi bir rolü vardır. Bu durum kitaba, büyük ölçüde gazete haber ve yorumlarından derlenmiş intibasını vermektedir. Referans olarak kullanılan bir haberin ya da köşe yazısının başka verilerle desteklenmemesi, çapraz sorgulamasının yapılmaması "ham verilerin" ideolojik, duygusal ve subjektif nitelikleriyle kullanılması anlamına gelir. Kitapta büyük ölçüde seküler çevrelerin sözcülüğünü yapan gazete yazı ve haberleri yazarın bulgularını desteklemekten ziyade, yazara paragraf imkânı sunan, üzerine yaslanılan paradigma sağlayıcı metinler durumundadır. Bu hâl, araştırmacının araştırma nesnesi karşısındaki tarafsızlığına halel getirmektedir.

Gazete haberlerinin doğruluk değeri -ciddi doğrulama/sağlama yapılmazsa- sorunludur. Durum bir de Türkiye ve Türk basını olunca mesele daha da büyümektedir. Bu bakımdan bir gazete haberine dayanarak paragraf oluşturmak, bir fikri desteklemek ya da çürütmek asla anlamlı sayılamaz. Oysa kitapta bunun mebzul miktarda örneği bulunmaktadır. Doktora tezinden müdevver bir kitaptan, kullandığı güncel istatistikler, ileri sürdüğü yeni tezler ve fikirlerle basın ve kamuoyuna kaynak sağlaması, referans olması beklenirken elimizdeki çalışma bir dönemin aşırı ideolojik basın ve kamuoyu kesiminden etkilenen, onlardan bolca referans alan bir araştırma durumundadır.

Türkiye'de din ve devlet ilişkisi ve modernleşme aynı zamanda Türkiye'nin sosyopolitik ve ekonomik gelişmesiyle de iç içe geçmiş bir durumdur. Kitapta bu tür bağlantılara pek değinilmez. Bunun yanında Türkiye'nin modernleşme tarihiyle ilgili literatür modern oryantalist bakışı temsil eden E. J. Zürcher ve F. Ahmad üzerinden anlatılmıştır. Ancak burada, Türkiye modernleşme tarihine yetkin ve yeterli ölçüde eğilinmediği izlenimi görülmektedir.

Birincil Kaynaklar ve Atıf Sorunu

Bir araştırmada kaynak gösterirken temsil kabiliyeti yüksek kaynakların olmasına dikkat edilir ve yine bir doktora tezinde aslanan, birincil kaynaklara inerek onları referans göstermektir. Oysa bu çalışmada bunun tersi örnekler çoktur. Örneğin, Ziya Gökalp'ın kolaylıkla bulunabilecek eserine (*Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri* ya da *Türkçülüğün Esasları*) atıf yapılmamış, Sam Kaplan'ın *The Pedagogical State* başlıklı kitabına sayfa numarası yanlış yapılarak referans verilmiştir (s. 33). [İlginç bir şekilde, yazarın referans verdiği benzer doktora tezi de, Ziya Gökalp'ın Türkçe eserini değil, Niyazi Berkes'in İngilizce'ye çevirdiği derlemeleri kullanmıştır. Yine Tefvik İleri'nin konuşma metinleri Meclis tutanaklarından ve yetkin biyografilerinden bulunabilecekken başkasına referans edilmiştir. Meclis'teki İHL mezu mu milletvekili sayısı Reuters'in haberine dayandırılmıştır (s. 132). Haberin tarihi 2012'dir oysa AKP 2002'de iktidara gelmiş ve sonrasında dört defa yeni hükümet kurulmuştur. İHL mensuplarının niyetleri sorgulanırken "Amacımız İslam devleti kurmak ve korumaktır." diyen bir meslek dersi öğretmeninin (Cemal Nar) ifadesi kendi kitabından değil de *Hürriyet*'in spekülâtif bir haberinden aktarılmış-

tır (s. 98). Türkiye’de din ve devlet, İslamcılık vb. konularda otorite isim İsmail Kara sadece bir yerde (s. 117), onda da Türkiye’deki cami sayısını vermek için zikredilmiştir. Oysa cami sayısı için bakılacak ilk yer DİB’in istatistikleridir. *Kur’an’a* yapılan bütün atıflar M.H. Shakir’in İngilizce tercümesinden alınmıştır (s. 70 vd). Oysa daha güçlü ve temsil kabiliyeti yüksek müfessirlerin eserleri bulunmaktadır. İHL’nin yasal dayanağı *Tevhid-i Tedrisat*’tır. Elde edilmesi oldukça kolay olan (Meclis tutanaklarının tamamı dijital ortamda) *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*’nun orijinaline atıf yapılmamış ve benzer mantalitedeki bir doktora tezine (Sam Kaplan) referans verilmiştir (s. 33). Öyle ki literatürde İHL konusunda detaylı, başarılı çalışmalar mevcuttur. Kitapta böylesi basit, sıradan ilk okumada görülebilecek örnekler çöktür.

Yine bu konuyla ilgili olarak başta İBDA-C olmak üzere (s. 66), Türkiye’deki dinî hareket ve cemaatlerle ilgili verilen bilgiler, bu tür hareketlerin karşısında yer almış, onları “iç tehdit, düşman” olarak kavramsallaştırmış yazarların eserlerine müracaatla anlatılmıştır.

Eserin önemli ve başarılı özelliklerinden biri okuyucuyu istatistik rakamlarına ve tablolara boğmamasıdır. Rakamsal veriler metin içinde yumuşak geçişle yedirilmiştir. Ancak buradaki sorun, verilen istatistiklerin -bir ikisi istisna- tamamıyla ikincil ve güvenli olmayan -bazıları gazeteler- kaynaklardan alınmasıdır. Oysa MEB ve TÜİK ciddi ve detaylı istatistikler tutmaktadır ve bunlara ulaşılması da hayli kolaydır. Örneğin, “1996-97’de 600’e yakın İHL var-kuruluşundan bu yana- 1,5 milyona yakın mezun var.” (s. 53) denilirken kesin rakamların tespit edilebileceği bir konuda kabaca bilgiler verilmekte ve hiçbir istatistiğe dayandırılmamaktadır. İHL ile ilgili öğretmen, öğrenci hareketleri ve hemen her türlü istatistik gerek MEB gerekse konu üzerine yapılmış akademik yayınlarda ayrıntılarıyla görülebilir. MEB istatistiği istisna olarak bir iki yerde kullanılmıştır. Bunlardan biri, 2008 sonrası AKP iktidarında İHL’ye yapılan kayıt artışlarını göstermek için (s. 138) yapılan referanstır.

Yanlış Bilgiler ve Konuya Vukufiyette Zayıflık

Türkiye’de din, eğitim siyaset ilişkisi incelenirken vüsatlı bir tarihî ve kültürel arka plana da yaslanmak gerekir. Bu noktada kitapta ilk anda görülebilecek basit, sıradan hadiseler ve konularla ilgili yanlışlar göze çarpmaktadır. Örneğin, Darü’l-Fünûn’un 1846’da kurulduğu belirtilmiştir (s. 38) ki bu bilgi yanlıştır. Eğer ilk planlama tarihi kastediliyorsa bu tarih 1845, ilk dersin verilmesi ise 1863’tür. “Darülfünûn tarihi” literatürde en iyi bilinen ve ilgili eserlere kolayca ulaşılabilen konulardan biridir.

Yazar, ezanın Türkçe okunmaya başlanması ve bitiş tarihi olarak 1938-1950 arasını vermiştir (s. 39, dipnot: 72). Oysa “31 Ocak 1932’de Atatürk’ün emriyle başlayan” Türkçe ezan uygulaması 16 Haziran 1950’de kaldırılmıştır. Yazar bunu bolca alıntı yaptığı *Hürriyet* arşivinden de rahatlıkla bulabilirdi (<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-161709>).

Türkiye’de din eğitimi, dinî yayınlar, dinî kurumların canlanması vb. pek çok aktivite ve sosyal hareketi yazar, sürekli ve belirgin bir şekilde 1950 sonrasında gelişmiş hadiseler olarak vurgular ki bu da yanlıştır. Bu tür sosyal, kültür ve siyasi dönüşümler belli çevrelerin sıklıkla iddia ettiklerinin aksine 1946 sonrasında başlamış ve 1948-49 yıllarında adeta patlama yapmıştır. Menderes Dönemi dinî eğitim ve kurumsal reformlarının pek çoğu CHP hükümetleri döneminde başlamıştır (1946 sonrasında bir zorunluluk olarak). Yine buna yönelik bilgiler de yazarın sıklıkla atıf yaptığı Züriher’de bile açıkça görülebilir. Örneğin, ilkokul 4. ve 5.

sınıf programına seçmeli din bilgisi dersi koyma kararı 19 Şubat 1948'de verilmiştir, 10 aylık imam ve hatip yetiştirme kursu 30 Aralık 1948'de başlamıştır. İslamcı fikrin önemli dergisi *Sebilü'r-Reşad*'ın ikinci devre yayını Mayıs 1948'de başlamıştır.

İlk defa bir ilahiyat profesörünün (Halis Ayhan) Başbakan tarafından YÖK üyeliğine atandığını özellikle belirten yazarın, YÖK üyelerinin seçimiyle ilgili (s. 137, dipnot: 25) verdiği bilgiler de YÖK Kanunu'nun 6. maddesine bakıldığında tamamıyla yanlıştır. Yine, özel ders vermenin (private tutoring) Türkiye'de yaygın bir pratik olduğunu belirtmesi de (s. 111) sosyal realitenin hilafıdır. Sadece üst sınıf, yüksek gelirli ailelerde böylesi bir tercihten sınırlı olarak söz edilebilir.

Dolaylı şekilde "kalitesiz insanların elinde kalmış İslami ilimleri öğreten mekân" (s. 117) olarak tanımlanan "Güneydoğu Anadolu medreseleri" ve "yerel imamlar" meselesi birbirine karıştırılmış görünmektedir. Konu hakkında verilen bilgiler sıradan ve ön yargıdan öteye gitmemektedir. Bir başka konu da Türkiye'de, MEB Kanunu'na göre tek cins hitap eden okul açma mevzudur. Her ne kadar "erkek" ve "kız" adını taşıyan okullar varsa da bunlar potansiyel olarak karma eğitime açıktır ve birisi kız lisesine oğlunu, erkek lisesine kızını gönderebilir. Bu uygulama 1928'den beri devam etmektedir. Oysa yazar, "1990 öncesinde tek cins hitabeden okullar vardı." demekte ve yanlış örnekler de vermektedir (s. 90).

Ali Bulaç'ın etkilendiği Mevdudi, Seyyid Kutup ve Müslüman Kardeşlere ve birçok İHL mezununun hocalarının kendilerine Ayetullah Humeyni'den hoşnutlukla bahsettiğini (s. 98) belirterek bu isimlerle İHL ve Türk politik dünyası arasında bağ kurulmaktadır ki bu geçici ve sınırlı etkilenenin 1990 sonrası Türkiye'de yeri olmadığını bugün herkes teslim eder. Yine yazarın "Gülen hareketini" diğer dinî cemaatlerle aynı kabul ederek sıradan bazı bilgiler vermesi de (s. 28-30 ve 118) bu hareketin mahiyetini kavramadığını ortaya koymaktadır. Nitekim ilgili hareketin 2013 sonundan itibaren ortaya koyduğu siyasi tavır da bu farklılığı apaçık göstermiştir.

İHL mensuplarının politik tercihleri araştırılırken okul ve siyasal partiler arasında doğrudan bir bağ kurulmuştur. Oysa Türkiye'de bireylerin politik tercihleri, okuldan ve aldıkları eğitimden ziyade büyük oranda aileyle paraleldir. Burada bir manipülasyona gidilerek İHL mensup ve mezunları ile AKP arasında ve meclis aritmetiğinin oluşumunda pozitif korelasyon kurularak "arka bahçe" metaforu güçlendirilmiştir.

Yazar, İHL'nin "fiziksel özellikleri" alt başlığı altında, "birçok imam hatiplinin din eğitimi devletten vermesini istediklerini" gözlemlediğini söyler ve şöyle bir aktarma yapar: "Din eğitimi devletten denetim ve gözetimi altında olmalıdır, bu eğitim için oğlumun *medrese* ve *Hizbullah*'a katılmasını istemiyorum." (s. 87). Sürekli yüceltilen seküler bir devlette, devlete bağlı din eğitimi meselesinin bir felsefi ve pedagojik bir problematik hâline getirilmemesi bir yana, bu cümlede *medrese* ile *Hizbullah*'ın yan yana getirilmesi ve yazarın buna hiç müdahale etmemesi de ilginç bir tutumdur. Kitabın temel kavramsal altyapısı olmasına karşın giriş bölümünde sıkı bir laiklik, sekülerizm, modernizm ve din ilişkisi tartışmasının yapılmaması zaten büyük bir eksikliktir. Kitapta "laik/lik" karşılığı olarak "sekülerizm" kullanıldığı için yer yer anlam karışması söz konusu olmuştur (s. 86). "Sekülerizm ile İslam'ın bir arada olabileceğini (coexist)" bir İHL yöneticisi (s. 86) ve laik bir imamın (s. 133) ağzından veren yazar, böylesi bir çelişkiye dikkat bile çekmeyerek/tartışmayarak zımnen bir onaylama yapmıştır.

Zorlanmadan ilk bakışta görülebilecek böylesi basit hatalarla dolu kitabın Türkiye’de din eğitimi ve siyaset ilişkisi konularına yapacağı katkı ve vereceği mesajlar da her türlü izahattan varestedir.

Araştırma Nesnesine Yakınlık: İHL’yi Tanımak ve Tanımlamak

Türkiye’de din/İslam ya da İHL konusunu anlamak her şeyden önce bu konulara kültürel bazda yakın olmayı gerektirir. Aksi hâlde görülen, tanık olunan durumları, derlenen bilgileri yorumlamak ve yerli yerine oturtmak mümkün olamaz.

Kitap boyunca hissedilen durumlardan biri, Türkiye’nin laik cemaati olarak bilinen ve üst düzey yönetim imkânlarına uzun senelerden beri sahip seküler/modern sınıfın değer dünyasına paralel tezler ileri sürülmesidir. Ancak yazar, zaman zaman bu zafiyeti aşma denemeleri göstermekte ve nesnel tespitler yapma gayretine girmektedir. Mesela, bütün İHL’lilerin günlük siyasetin esiri olmadıklarını ve içlerinden aykırı tiplerin de çıkabildiğini söylerken (s. 103), kitaba hâkim olan tez İHL mensuplarının yoğun bir dinî davranış ve zihniyet dünyasında olmalarıdır. Yazara göre İHL radikal İslam’ı desteklemese de “beyinleri yıkaması” (s. 105), “dinî hassasiyetleri yeni nesillere aktarması” yönüyle Türk devletinin seküler ideolojisine meydan okumakta ve bu hâliyle de açık bir tehdit unsuru hâline gelmektedir (s. 66).

Kitapta görülen önemli hususlardan biri de İHL’den elde edilen bilgilerin Türkiye’deki diğer toplum kesimlerine teşmil edilmesidir. Tekil örneklerden üretilen genellemelerle Türkiye’deki dinî/muhafazakâr kesimin tamamına şamil hükümler verilmiştir. Kitapta bunun tersi duruma daha çok rastlanmaktadır. İHL’de yapılan gözlemlerin sadece bu grup üyelerine has olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum araştırmacının araştırma nesnesiyle olan mesafesine, kısacası Türk kültürüyle olan ülfet ve muarefe düzeyine işaret etmektedir.

Örneğin, ülke genelinde bazı belediyelerin *Kur’an* ve *siyer kitapları* (s. 152) dağıtması, “bir belediyenin heykel yıkma uygulaması” genelleştirilerek buradan hareketle AKP, İHL, İslamcılar ve Türkiye reelpolitikasının akıbeti üzerine bir kurgu inşa edilmiştir [Oysa Türkiye’de yabancı misyonerler on yıllardır İncil başta olmak üzere çok farklı materyali ücretsiz dağıtmaktadır]. Akıncılar başta olmak üzere MTTB gibi “1970-80’lerdeki İslami gençlik örgütlerinin amacı İslam devleti kurmaktır.” (s. 124) denildikten sonra şimdiki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı da ilgili kurumların üyesi gösterip AKP hükümetinin amacı netleştirilmiştir. Sonuç olarak “AKP İslam devleti olma yolunda mesafe almaktadır.” (s. 154) noktasına gelinmiştir. İnternette aile filtresi uygulaması, feribotta mescit (s. 180), içki düzenlemesi ve bazı restoranların müşteri profiline göre servislerinde değişime gitmeleri (s. 180) de yazarın gazetelerden devşirdiği spekülâtif, münferit ve aşırı zorlama argümanlardır ve bütün bunlar adım adım “İslam devleti”ne gitmenin işareti olarak yorumlanmıştır. Tabii değişimlerin toplumsal bir talep ya da bireysel hak olması da tartışma alanı olarak ilgi görmemiştir.

Yazar, İHL mensuplarını tanımlamaya çalışırken günlük hayat pratiklerinden birçok örnek vermiştir. Örneğin, karşılaşmalarda “Selamünaleyküm” diyerek selam vermeyi, saygı ve hayranlık ifadesi olarak “Maşallah”ı, bir işe başlarken “Besmele çekmeyi”, bu grubun bir karakteristiği olarak sunar (s. 71). Yine burada “Besmele yazmanın, son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet’in yaygın pratiklerinden biri” (s. 71, dipnot: 26) olduğunu belirtir ki Müslümanlar arasında her türlü eyleme Besmeleyle başlamak Peygamberimizle başlamıştır.

Metnin devamında, İHL'deki mimari ve süslemelerin yanında mensup ve mezunlarının ev dekorasyonlarının farklılığına da dikkat çekilmiştir. Yazara göre evlerdeki Kâbe resimleri, çeşitli âyet ve hadis temalı hatlar, tablolar seküler devlette önemli mesajlar vermektedir (s. 87-89). Oysa, bu tür gündelik görünümeler Müslüman Türk toplumunun -sınırlı bir seküler kesim hariç- tamamında görülebilecek pratiklerdir ve bir ayırıcı vasıf olarak görülemez. Yazarın bir değişim unsuru olarak ilgisini ve dikkatini çeken farklılıklar, ortalama her Müslümanın evinde rastlanabilecek enstrümanlardır.

Anlaşılmaz bir şekilde, İHL öğrencilerinin ve genel lise öğrencilerinin favori liderleri karşılaştırılır ve Hz. Muhammed ile Atatürk karşı karşıya getirilir (s. 79). Yazar, gözlemleri sırasında sınıfta ve teneffüs aralarında bahçedeki öğrencilerin "aymazlıklarına, geyik muhabbetlerine" de kulak kabartır ve buradan derledikleriyle bir zihniyet analizi yapar (s. 80). Bahçede şakalaşan kız öğrencilerin gördüğü "örümcekle" *Kur'an* suresinin (Ankebut) irtibatlandırılması ve yine kızların kendi aralarındaki evlilik konuşmaları sırasında Hz. Ömer'in ideal eş tipi olarak anılması yazara, bu gençliğin toplum tasavvuru hakkında seküler dünyanın tezlerini güçlendirici argümanlar ilham eder.

Yazar, İHL'ye öğrencilerin niçin geldiğini sorgularken bazı anne-babaların "Bir Fatıha okumasını öğrensün." (s. 109) şeklindeki söylemini/metaforunu, olduğu gibi anlamış olmalı ki, dipnotta *Fatıha* ile ilgili teknik bilgilere yer vermiştir. Oysa bu metafor, "Temel dinî bilgilerini öğrensün, İslam'ın temel şartlarını bilişsel ve davranışsal olarak içselleştirsin." anlamında kullanılır. Katılımcı gözlem yapan bir araştırmacının araştırma nesnesinin değer dünyasından/kültüründen kopukluğu, ulaştığı sonuçları ve verdiği hükümleri de anlamsızlaştırmaktadır. Yazarın, araştırmaya başlaması sırasında "Üstelik ben de bir Müslümanım." diyerek muhataplarından gördüğü dışlayıcı tavrı, yine onlar üzerine yıkarak açıklamaya çalışması, aslında açık bir yabancılaşmışlık itirafı anlamını taşımaktadır. Ancak yazar, dinin en temel bilgi, değer ve pratikleriyle ilişkisinin olmamasını da bir eksiklik ya da sorun olarak görmemiştir. Elbette, bilim insanının araştırma nesnesini "hakk'el yakîn" kavraması beklenmez ancak bilişsel düzeydeki bir cehalet de kabul edilemez.

Şu bir Türkiye gerçeğidir ki dinin en temel bilgilerinden ve pratiklerinden habersiz kişiler dinin en karmaşık konularında, kendilerini söz söylemeye ehliyetli görebilmekte ve projeler yapıp doktora tezi hazırlayabilmektedir. İsmail Kara, "Türkiye'de sosyal bilimciler ilkökul düzeyinde ilmihâl bilgisine bile sahip değiller." derken ne kadar haklıdır. Dünyanın en prestijli yayınevlerinin birinden böylesi bir yayının çıkması da bunu teyit ve tescil etmektedir.

Yazar araştırma sürecinde, bir sekreterin kendisine zorla selam verdiğini (s. 152) ve baskı gördüğünü belirtir. Kitapta birçok yerde daha çok tecrübelerin anlatımı şeklinde yer verilen, 28 Şubat sonrası "katsayı" uygulamasının adaletsizliğine, hukuka ve insan haklarına aykırılığına, yaralanan vicdanlara, sönen ocaklara, bir nesilde yaşanan ağır mağduriyetlere açılan bir başlık yoktur. Kitapta seküler hayat stiline istediği gibi davranması örtük hâlde, tabii bir hak olarak sunulurken problemin bu gayritabii sisteme aykırı hâl, hareket ve simgeler üretenlere çevrilmiş olması içinde bulunulan zaman itibarıyla manidardır.

İHL'deki kız erkek ilişkileri anlatılırken mahremiyete, aşırı ayrımcılığa sürekli vurgu yapılması ve bir öğrencinin sırf kız arkadaşı olduğu için disiplin suçuna gittiğinin altının çizilmesi (s. 91) de bir başka yanlış genellemedir. Bunun zorlama bir örnek olduğu açıktır. Hiçbir okulda,

bir yönetici, sırf kız ya da erkek arkadaşı olduğu için birini cezalandır(a)maz. Kuvvetle muhtemeldir ki, başka suçlardan ceza almış biri bunu kamufle etmek için böylesi bir savunma mekanizması geliştirmiştir. Ancak bu, yazar tarafından önemli bir bulgu olarak görülür. Aynı şekilde özellikle İHL mensuplarının ve muhafazakâr kesimin toplu taşımada kadın-erkek yan yana oturmadığını buna aşırı dikkat gösterdiğini belirtir (s. 93).

Kitapta, özellikle doksanlı yıllardan sonra başlayan muhafazakâr tatil alışkanlıklarına da değinilir (s. 93). Özünde pür bir modernleşme ve sekülerleşme olan, İslam'ın ruhuna aykırı bu uygulamayı muhafazakârlık ve dindarlık davranışı/ayrıcalığı olarak sunmak da oldukça sıkı bir yaklaşımdır ve AKP modernleşmesini hiç anlamamaktır. Türkiye tarihinde hiç olmadığı kadar 2000'ler sonrasında modernleşmektedir. Bunu bir dinleşme olarak görmek Türkiye sosyal bilimcilerinin yaygın bir yanılığsıdır.

Refah Partisi için seküler kesimin hâkim, eleştirel bakışı olan "din devleti/şeriat yanlısı", "İHL onların arka bahçesi" söylemleri kitapta aynen tekrarlanır ve doğruluğundan kuşku duyulmaz. İHL'nin RP için "arka bahçe" olması Yalçın Doğan ve Mesut Yılmaz'dan yapılan alıntılarla doğrulanır (s. 52).

Kitapta, siyaset bilimi dâhil diğer alanlarda ehliyet sahibi hemen herkesin "bir tür darbe" olduğundan kuşku duymadıkları 28 Şubat hareketine de farklı bir yaklaşım söz konusudur. Yazara göre İHL mezunlarının din adamlığı dışında başka meslekleri tercih etmeleri ve bu tercihin ikinci nesil (1970 sonrası İHL mensupları) arasında giderek yükselmesi, sekülerleri ciddi anlamda endişelendirmiş ve 28 Şubat'ın "haklı!" gerekçesi ortaya çıkmıştır. Yazar bu durumu aynı zamanda "28 Şubat'ın bir öznesi olan basın kanadının gazeteleri"nden yapılan alıntılar ve okullardan devşirdiği gözlemlerle destekler (s. 57-59). Yazara göre "laiklik karşıtı" RP, 28 Şubat "politik krizi!"nin temel sebebidir. Bu gerçekten böyle mi, yoksa -yazarın bir türlü "darbe" diyemediği (s. 159) 28 Şubat, merkezdeki seçkin/sekülerlerin çevreden gelen muhafazakâr bloğa/çoğunluğa karşı, askerî vesayet ve derin devletle el ele vererek yerleşik ithal ikameci sermaye ve basını arkalarına alarak yaptıkları sıkı bir püskürtme hareketi midir? Kitap böylesi bir tartışma alanıyla hiç ilgilenmez.

Pakistan ve Afganistan'daki medreseler ile İHL'yi karşılaştıran ve bu kurumlar arasında yapısal bir benzerlik olmadığına dikkat çeken yazar (s. 183), önemli bir gerçeğin altını çizmiştir. Zira İHL hemen her şeyi ile devlet kontrolünde bir eğitim kurumu iken Pakistan ve Afganistan'daki medreseler devletten bağımsız sivil eğitim kurumlarıdır.

Özetle, Özgür'ün kitabı söz konusu değerler dünyasının kavram ve ön yargıları ve örnekleriyle örülür bir tezdir ve oryantalizme yerli ve taze bir kaynak olmanın yanında, dünya bilim arenasına Türkiye'de din ve toplum, din eğitimi, dinî okullar ve siyaset ilişkisi konularında birçok hususta yanıtıcı katkılar sunmaktan ileri gidememektedir. Şu hâlde kitap, araştırma problematiğini açıklamaktan ziyade, Türkiye'de bir sınıfın ideoloji ve zihniyet dünyasını açıklamak (kendini ele vermek) gibi bir işlev de görmektedir. Maalesef son 15-20 yılda yurt dışında yayımlanan ve Türkiye hakkında geniş bir algı oluşturan benzer konudaki birçok kitap aynı kaderi paylaşmaktadır.